

VILNIAUS GATVĖS IR JOS PRIEIGŲ ŠIAULIŲ MIESTO CENTRINĖJE DALYJE VYSTYMO GALIMYBĖS

Roma Olišauskaitė

VĮ „LIETUVOS PAMINKLAI“

Šnipiškių g. 3, LT-09309 Vilnius

r.olisauskaite@gmail.com

Straipsnyje pateikiamos Vilniaus gatvės ir jos prieigų Šiaulių miesto centrinėje dalyje vystymo galimybės, straipsnio autorės rengtos magistro studijų metu. Teritorijos urbanistinė architektūrinė koncepcija remiasi viešųjų erdvių struktūros plėtojimu detaliau nagrinėjant miesto istoriniame centre esančią Vilniaus g. atkarpą ir jos prieigas. Kadangi ši teritorija istoriniu požiūriu ypač jautri, pateikiamos išvalgos apie jos istorinę vertę, saugotinus urbanistinės struktūros elementus bei pristatomas viešųjų erdvių proporcijos senamiesčio teritorijoje tyrimas pasitelkiant lyginamąją analizę. Apibendrinamoje straipsnio dalyje glaustai pristatomas teritorijos vystymo galimybių pasiūlymas, išryškinant istorinio centro struktūros saugotinus elementus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Šiauliai, miesto centrinė dalis, istorinis centras, senamiestis, Vilniaus g., viešosios erdvės.

ĮVADAS

Straipsnyje gilinamasi į Šiaulių istorinio centro, kitaip šiame darbe vadinamo senamiesčiu¹, ir jo prieigų erdvinę struktūrą, detaliau nagrinėjama Vilniaus g. atkarpa, esanti istoriniame centre, ir jos vaidmuo viešųjų erdvių struktūroje. Tyrimo tikslas – pasiūlyti principus istorinio centro ir jo prieigų urbanistinės

struktūros šalia Vilniaus g. saugojimui, tvarkymui ir vystymui.

Apibūdinant nagrinėjamą teritoriją, svarbu paminėti, kad Šiauliai neturi saugomos senamiesčio ar miesto istorinės dalies² teritorijos: seniausios miesto dalies vystymas nėra reglamentuotas paminklosauginiu aspektu. Yra keletas teritorinių objektų, įrašytų į Kultūros vertybių registrą – senojo miesto vieta (27097)³ (archeologinio vertingųjų savybių pobūdžio kultūros paveldo objektas,

1 Istorinis centras, arba senamiestis, – seniausia istorinio miesto vieta, kur istorinis miestas – toks urbanistinis darinys, kuris formavosi nuo pat savo kilmės pradžios iki Naujųjų amžių ir turėjo visas miestui būdingas funkcijas; šis terminas apibūdina pačius miestus, bet neapibrėžia teritorijos; Dalia Dijokienė, „Istoriniai priemiesčiai senamiesčių struktūroje“, in: *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2009, Nr. 33(2), p. 93.

2 Miesto istorinė dalis – istorinio miesto dalis, pasižyminti erdvinės ir plano struktūros vienove.

3 Šiaulių senojo miesto vieta, in: Kultūros vertybių registras, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-04-19], <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=27097>.

1. Centrinė miesto dalis ir vertinga teritorija, autorės schema
Central part of the city and the valuable territory, author's scheme

2. Viešųjų erdvių tipologija senamiestyje ir jo priegose, autorės schema
Typology of public spaces in the Old Town and the surrounding area, author's scheme

kurio teritorija atitinka istorinio miesto branduolio⁴ teritoriją), Šiaulių dvarvietė (27095)⁵. Tačiau šių vertybių apsaugos dokumentai neregamentuoja urbanistinės struktūros apsaugos. Svarbu pažymėti 1993 m. prof. Algimanto Miškinio rengtą ataskaitą⁶, kurioje apibūdinta bendra miesto urbanistinė ir architektūrinė charakteristika, atlikta teritorijų, plano elementų, erdvių ir statinių urbanistinė ir architektūrinė analizė ir vertybinė charakteristika bei pateikti principiniai siūlymai architektūros ir urbanistikos vertybėms išsaugoti ir tvarkyti. Nors mokslinė plotmė būtų ir daugiau svarstymų dėl istorinės miesto struktūros vertės, Šiauliai vis dar neturi saugomos vertingos teritorijos, kaip nekilnojamosios kultūros vertybės, ir nustatytų vertingųjų teritorijos savybių.

4 Istorinis miesto branduolys – brandžiausia urbanistikos ir architektūros požiūriais istorinio miesto ir senamiesčio dalis; Dalia Dijokienė, *op. cit.*, p. 93.
5 Šiaulių dvarvietė, in: Kultūros vertybių registras, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-04-19], <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=27095>.
6 Algimantas Miškinis [ir kt.], *Šiaulių miesto centrinės dalies vertybinė charakteristika, apsaugos reglamento ir tolesnio formavimo priemonių parengimas*: Ataskaita, in: KPD ŠTP, Kaunas, 1993.

Nagrinėjama teritorija pristatoma platesniame – miesto centrinės dalies – kontekste. Planinės ikonografinės medžiagos analizė leidžia teigti, kad šioje teritorijoje išsidėsto istorinis miestas (istorinis miesto centras ir dalis istorinių priemiesčių⁷). Miesto centrinė dalis, kurios ribos⁸ apibrėžtos Šiaulių miesto bendrajame plane, apima teritoriją, ribojamą geležinkelio ir vandens telkinių (Prūdėlio tvenkinio, Talkšos ir Ginkūnų ežerų) grandinės [1 il.].

Poreikis įvardyti miesto centrinės dalies vystymo galimybes yra aktualus todėl, kad įsisavinamos aplinkinės miesto teritorijos, tuo tarpu istorinis centras praranda savo, kaip miesto traukos centro, reikšmę. Nagrinėjamoje miesto dalyje yra teritorinių resursų, kur būtų galimas urbanistinės struktūros atnaujinimas atsižvelgiant į teritorijos specifiką.

7 Istoriniai priemiesčiai – tos istorinio miesto teritorijos, kurios savo kilmės pradžioje buvo priemiesčiai; Dalia Dijokienė, *op. cit.*, p. 93.
8 Andželika Kažienė [ir kt.], *Šiaulių miesto bendrasis planas*, in: Šiaulių miesto savivaldybės internetinis puslapis, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-04-19], <http://edem.siauliai.lt/Miesto%20bendrasis%20planas328>, Vilnius: UAB „Urbanistika“, 2008.

Dabartiniu miesto centru yra vadinama teritorija ties istorinių Vilniaus ir Tilžės gatvių sankirta su šalia esančia istorine miesto aikšte (dab. Priskėlimo aikštė) prie Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus katedros (toliau – Katedra). Centro suvokimo laukas išsiplečia Vilniaus g. kryptimi judant Naujojo turgaus teritorijos link ir priešinga kryptimi – Šiaulių viešbučio link bei Tilžės g. kryptimi iki autobusų stoties (dab. prekybos centras „Saulės miestas“). Dar didesnė nei apibūdinta miesto centro, sutapatinto su senamiesčiu (miesto centras – senamiestis), teritorija⁹ apibrėžta ir minėta me Šiaulių miesto bendrajame plane.

Formuojant urbanistinės struktūros vystymo koncepciją atlikta nagrinėjamos teritorijos tipologinė ir istorinė viešųjų erdvių struktūros analizė bei lyginamoji Lietuvos ir Europos miestų viešųjų erdvių proporcijos senamiesčiuose analizė, kurios pristatomos šiame straipsnyje. Vilniaus g. pasirinkta nagrinėti kaip viena svarbiausių istorinių miesto reprezentacinių trasų, siejanti svarbias miesto viešąsias erdves ir teritorijas. Ši viešoji erdvė yra atskaitos taškas straipsnyje pristatomoms istorinio centro teritorijos prie Vilniaus g. urbanistinės struktūros vystymo galimybėms.

ISTORINIO CENTRO VIEŠŪJŲ ERDVIŲ STRUKTŪRA

Šiaulių istorinio centro teritorija, apima įvairių laikotarpių urbanistines struktūras, susiklosčiusias savaime arba suplanuotas. Per kelis šimtmečius miestas patyrė daug pokyčių, tačiau dalis urbanistinės struktūros ir viešųjų erdvių gali būti įvardytos kaip istorinės ir saugotinos. Šiaulių istorinio centro viešosios erdves skiriasi tipologija, susiformavimo laiku, masteliu.

Istoriniame centre aptinkami erdvių tipai: aikštė, pėsčiųjų gatvė, alėja, bulvaras, skveras, kurdoneras¹⁰,

parkas, kiti žalieji elementai [2 il.]. Tos pačios erdvės skirtingais miesto gyvavimo laikotarpiais kito ir galėtų būti priskirtos skirtingiems erdvių tipams.

Jau XVII a. vid. rašytiniuose šaltiniuose minima miesto aikštė su bažnyčia, dvaro sodyba, gatvės ir kiti urbanistinės struktūros elementai¹¹, kurių buvimą galima atsekti dabartinėje miesto struktūroje. XVIII a. pab., vykdant A. Tyzenhauzo reformą¹², radialinio plano miestas perplanuotas į klasicistinį stačiakampio plano. Analizuojant istorinę medžiagą, pastebima, jog Vilniaus g. trasa, miesto aikštės su Katedra vietos rekonstrukcijos metu nekeistos, išlaikyta ir dvarvietės vieta, ir Aušros al. atkarpa, jungianti Katedrą su dvarvieta, bei dalis Tilžės g. trasos.

Kiti miesto struktūros pokyčiai susiję su Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų metu vykusiais gaisrais ir sprogdinimais. Atstatant sugriautą miesto dalį, buvo tankinama urbanistinė struktūra ir didinamas užstatymo aukštingumas. Nors erdvinės struktūros parametrai pakito, tai suprantama kaip natūralus miesto vystymosi procesas. Svarbu pastebėti, jog miestą, ypač jo centrą, siekta atstatyti pagal pirminį jo vaizdą, išlaikant autentiškos erdvinės struktūros bruožus – viešąsias erdves, įskaitant aikštes, gatvių trasas.

Miesto struktūros permainų metu išliko istoriniai želdynai – Didžiadvorio parkas, Senosios miesto kapinės, buvusios miesto sodo teritorijos (dab. Centrinis parkas). Šios žaliosios miesto centro erdvės yra bendros viešųjų erdvių struktūros dalis, o atskirai – ir miesto žaliosios struktūros grandis.

Esama nemažai teritorijų, kur sovietmečiu arba nepriklausomybės laikotarpiu įvyko žalingi urbanistinės struktūros pokyčiai – atsirado stambaus mastelio, neatitinkančio miestui būdingo mastelio, pastatų, nutraukti ryšiai tarp skirtingų erdvių juos užstatant pastatais arba paverčiant sustambėjusių kvartalų vidinėmis

9 Andželika Kažienė [ir kt.], *op. cit.*

10 Kurdoneras (pranc. *cour d'honneur*) – reprezentacinis kiemas, iš trijų pusių ribojamas pastatų, dažniausiai puošnus ir išpūdingas; Cyril M. Harris, *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas anglų–lietuvių kalbomis*, iš anglų k. vertė Zina Mažeikaitė

ir Jūratė Jurevičienė, sud. habil. dr. Algė Jankevičienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 123.

11 Algimantas Miškinis [ir kt.], *op. cit.*, p. 5.

12 *Ibid.*, p. 5.

erdvėmis (pvz., Naujojo turgaus teritorija, universalinės ir kitų prekybinių pastatų tarp Žemaitės g. ir Kaštonų al. kompleksas, kiti kvartalai tarp Vilniaus g. ir Aušros al., pasižymintys stambiu dydžiu ir stambiomis vidinių erdvių proporcijomis). Nauji XXI a. objektai, keičiantys istorinio centro struktūrą, yra didelio mastelio prekybos centrai (pvz., „Saulės miestas“, „Maxima“, „Iki“). Tai naujos traukos vietos, keičiančios pėsčiųjų ir automobilių srautus ir esamų (istorinių) viešųjų erdvių naudojimo intensyvumą.

Vertinant dabartinę miesto struktūrą, pažymėtina, kad tarpukario miesto atstatymas ir plėtra paliko miestui būdingo mastelio erdvių aukštingumo, užstatymo tipo, santykio su viešosiomis erdvėmis aspektais (pvz., erdvė ties Vilniaus ir Tilžės g. sankirta, Aušros al. ir Dvaro g. sankirta, Kaštonų al. ir Didžiadvario sodybos jungtis prie Aušros al.). Be keleto išskirtinių ankstyvesnių teritorijos pastatų, tarpukario architektūra yra ankstyviausias išlikęs teritorijos užstatymas, sudarantis nemažą istorinio centro ir jo prieigų užstatymo dalį.

Apibūdinant sovietmečio laikotarpį, pažymėtinos viešosios erdvės, atspindinčios miestui artimą arba svetimą mastelį. Šiam laikotarpiui būdingi monumentalių reprezentacinių erdvių formavimo principai, svertimi senamiesčio teritorijai, išliko po Antrojo pasaulinio karo pakitusiose miesto istorinės aikštės erdvinės struktūros proporcijose. Šiuo metu erdvė susideda iš skvero (buv. cerkvės vieta), erdvės prieš Katedrą, aikštės-skvero (istorinės miesto aikštės) ir prieš dabartinį Šiaulių valstybinės kolegijos pastatą esančios erdvės, kurioje prieškaryje yra buvęs užstatymas, o sovietmečiu buvusi pastatyta skulptūra. Kitas sovietmečio laikotarpiu suformuotas erdves siūloma įvardyti kaip sėkmingai prigijusias miesto struktūroje: Aušros taką, jungiantį istorinę miesto aikštę su Saulės laikrodžio aikšte, Senosiomis miesto kapinėmis ir Talkšos ežeru, Šiaulių viešbučio aikštę, S. Šalkauskio g. ašimi besijungiančią su Saulės laikrodžio aikšte ir žymincią Vilniaus pėsčiųjų gatvės užbaigą.

Sovietmečiu, 1975 m., Vilniaus g. atkarpa rekonstruota į pėsčiųjų gatvę ir dalis ją formuojančios urbanistinės struktūros priskiriama šiam laikotarpiui. Pėsčiųjų gatvė kartu su istorine miesto aikšte pagal hierarchiją viešųjų erdvių struktūroje yra vienos svarbiausių istorinio centro viešųjų erdvių. Visuminis Vilniaus pėsčiųjų gatvės, kaip viešosios miesto erdvės, suvokimas yra svarbus dėl jos reikšmės senamiesčio miestovaizdžiui¹³ ir poreikio įprasinti jos prieigas išnaudojant teritorinius resursus. Gatvės atkarpos konversija į pėsčiųjų gatvę pakeitė jos tipologines savybes ir sustiprino kaip jungtį tarp kitų viešųjų erdvių (Šiaulių viešbučio aikštės, istorinės miesto aikštės, Kaštonų al.). Šiandien vėl svarbu apmąstyti Vilniaus g. vaidmenį aplinkinėje teritorijoje ir suformuoti jos tolesnio vystymo koncepciją stiprinant istorinio centro, kaip miesto traukos vietos, reikšmę.

Nors Šiaulių istorinį centrą formuoja palyginti nauja architektūra, teritorijoje išliko saviti užstatymo bruožai, būdingi šiam miestui. Siekiant suformuoti principus teritorijos saugojimui, tvarkymui ir vystymui, išskirtos siūlomos urbanistinės struktūros Šiaulių istoriniame centre vertingosios savybės (pagal bendrąjį planą centro – senamiesčio teritorijoje):

- tūrinė erdvinė struktūros sandara (formuojama dviejų ašių – statmenai susikertančių Vilniaus ir Tilžės gatvių su šalia esančiu Katedros ir miesto istorinės aikštės kompleksu bei kitomis stačiakampio tinklo gatvėmis su radialinio plano atkarpomis);
- sudėtinis planinės struktūros tipas (stačiakampis planas (1871 m. miesto rekonstrukcijos palikimas) – reguliarūs stačiakampės formos kvartalai – su radialinio plano atkarpomis (trasos, susiklosčiusios iki 1871 m.));
- gatvės, aikštės ir jų tipai (gatvės – Vilniaus g., Tilžės g., Aušros al., Trakų g., Dvaro g., Varpo g., Vytauto g., Vasario 16-osios g., P. Višinskio g., Rūdės g.,

13 Miestovaizdis – struktūrinė miesto dalis, pasižyminti erdvinės ir plano struktūros, užstatymo aukštingumo bei architektūrinio įvaizdžio vienove; Zigmantas Jonas Daunora, Salvija Kirvaitienė, Algis Vyšniūnas, *Vilniaus miesto vizualinio identiteto apsauga ir plėtros principai*: Monografija, Vilnius: Technika, 2004, p. 145.

Stoties g., Kražių g., Mickevičiaus g., Maironio g., Ežero g., alėja – Kaštonų, aikštė – istorinė miesto, vad. Prisiškėlimo);

- parkai, skverai ir kiti žalieji elementai (Didžiadvario parkas, Centrinis parkas, Kaštonų al., pinigų skveras (buv. cerkvės vieta));

- dominantės – Katedra, vandentiekio bokštas, Šiaulių viešbutis.

Istorinės erdvių struktūros įvertinimas ir saugotinių elementų išsaugojimas siūlomas atskaitos tašku šiuolaikinės architektūros formavimui istorinėje miesto aplinkoje.

VIEŠŪJŲ ERDVIŲ PROPORCIJOS SENAMIESČIUOSE TYRIMAS

Vertinant esamos Šiaulių istorinio centro viešųjų erdvių struktūros kiekybę ir kokybę, atliktas Šiaulių ir pasirinktų Lietuvos miestų – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos – bei Europos miestų – Madrido, Frankfurto, Kopenhagos, Neimegenos – palyginamasis tyrimas [3–4 il.]. Ieškota proporcijos tarp viešųjų erdvių struktūros ir senamiesčio teritorijų (neįskaitant parkų užimamų plotų). Ši proporcija nepriklauso nuo pasirinkto miesto dydžio, nes viešosios erdvės egzistuoja tam tikroje teritorijoje kaip struktūra. Pasirenkant miestus buvo atsižvelgiama į jų istorinių gatvių, kaip viešųjų erdvių, vystymo praktiką, siekiant palyginti Šiaulių istorinio centro viešųjų erdvių struktūrą Lietuvos ir Europos miestų kontekste.

Diagramose vaizduojamas viešosios erdvės (be parkų), parkų ir likusios senamiesčio teritorijos santykis. Nagrinėjamos viešosios erdvės – aikštė, skveras, parkas, kurdoneras, pėsčiųjų gatvė. Parkas kaip elementas nagrinėtinas viso miesto žaliųjų elementų struktūroje (parkai yra skirtingų tipų ir į senamiesčių teritorijas įtraukiami arba ne). Likusi teritorija – užstatymas ir transporto gatvės. Senamiesčio teritorijos dydis priklauso nuo miesto istorinio branduolio struktūros (vystytos gynybinės sistemos), gamtinės aplinkos. Senamiesčio ribos nustatymas yra

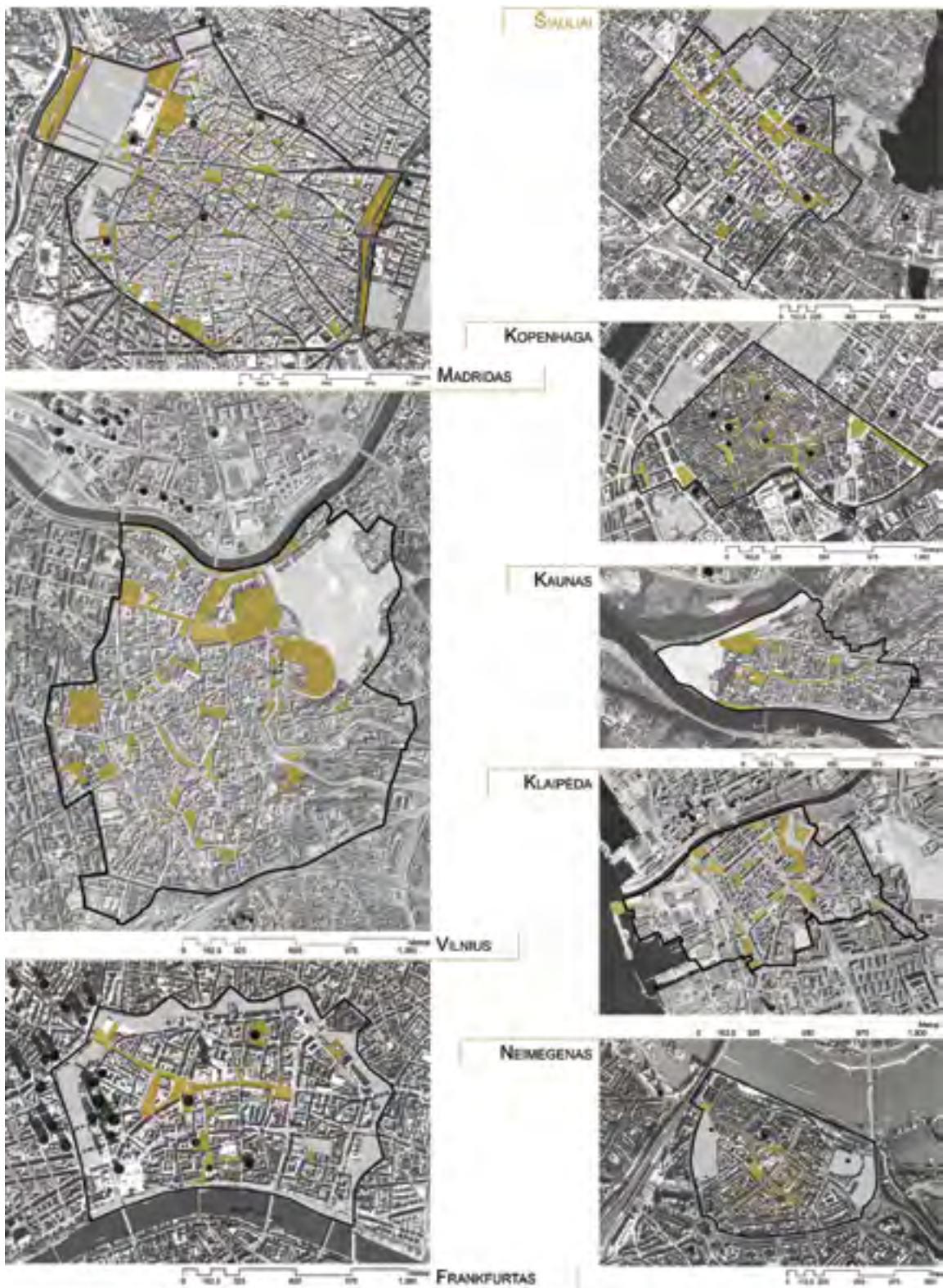
ir subjektyvus ją nustatančių specialistų sprendimas (į senamiesčio teritoriją gali būti įtraukti ar neįtraukti istoriniai priemiesčiai, parkai ir pan.).

Senamiesčio plotu Šiauliai labiausiai lygintini su Kopenhaga, Kaunu, Klaipėda ir Neimegenu. Vilnius ir Madridas vystėsi intensyviau – turėjo dvi gynybines sienas, jų teritorijos plotas didesnis. Frankfurte, Kaune ir Klaipėdoje į senamiesčio teritoriją įtrauktos ir gynybinių įtvirtinimų vietos, kur šiuo metu įrengti parkai ar kiti želdynai, o Kopenhagoje bei Neimegene šios vietos neįtrauktos. Šiaulių atveju į senamiesčio teritoriją patenka dalis istorinių želdynų – Didžiadvario parkas.

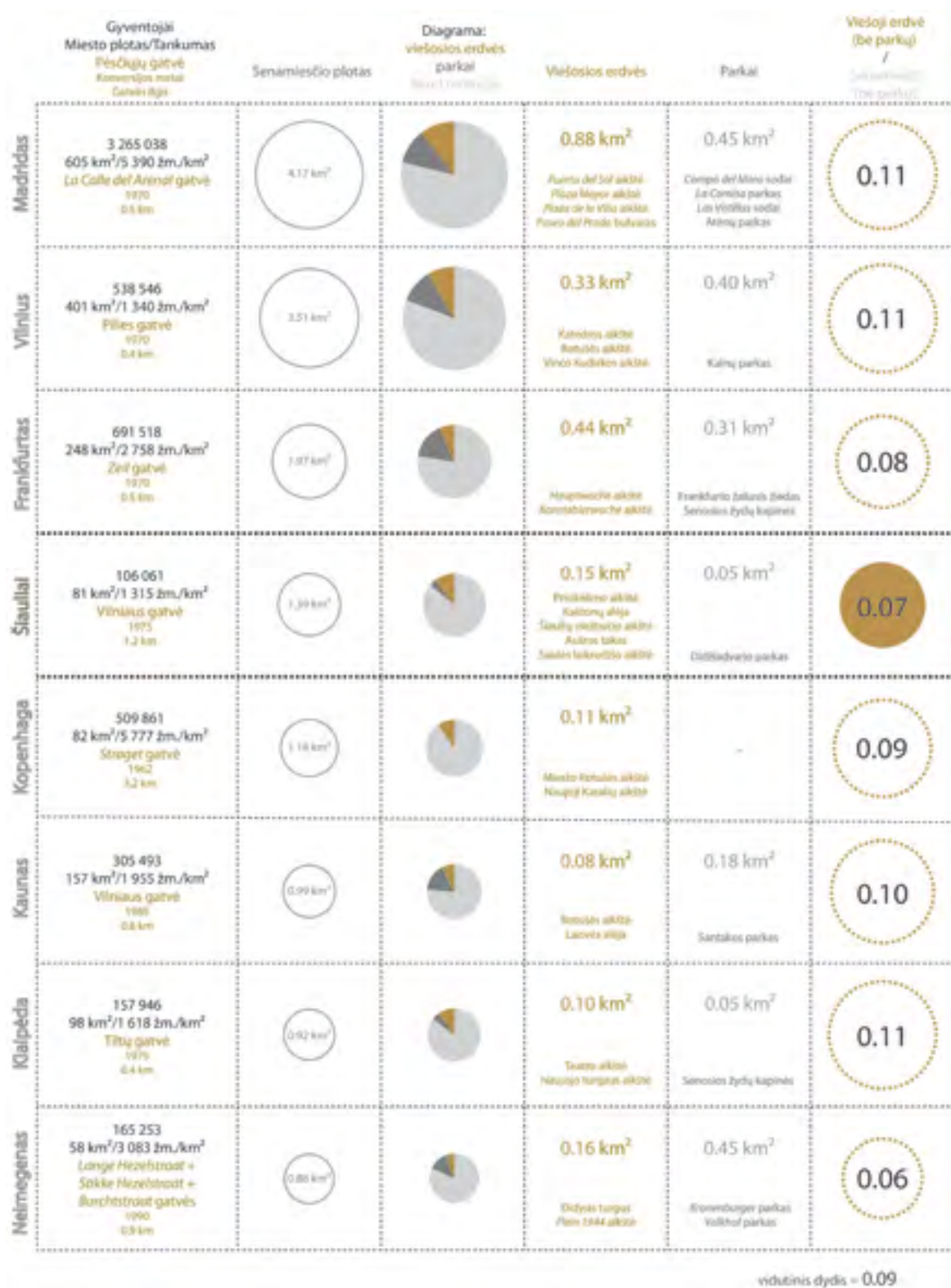
Viešųjų erdvių kiekiu Šiauliams artimiausias Neimegenas. Abiejų miestų struktūros iš dalies persitartytos dėl karo ir pokario praradimų, todėl stipriau ar silpniau pakitusi autentiška miestų erdvinė struktūra.

Parkų išsidėstymu Šiauliai lygintini su Madridu ir Kopenhaga. Skirtingai nei Šiauliai, Klaipėda, Kopenhaga, Frankfurtas ir Neimegenas buvo juosiami gynybinių įtvirtinimų, kurių vietoje šiuo metu įkurtos žaliosios miesto struktūros. Kaunas šiuo aspektu išsiskiria natūralia gamtine apsuptimi. Vilnius ir Madridas taip pat buvo juosiami gynybinių sienų, bet už jų vėliau vystytos urbanistinės struktūros ir gynybinė riba susiliejo tarp buvusios ir naujos miesto struktūros. Madride parkai buvo kuriami prie rūmų, kaip ir Šiauliuose įkurtas parkas šalia Didžiadvario sodybos. Dėl šio istorinio aspekto parkų struktūra Šiauliai labiausiai lygintini su Madridu. Kaip minėta, šalia Kopenhagos senamiesčio esama parkų teritorijų (neįtrauktos į senamiesčio teritoriją) – Šiaulių senamiesčio prieigose taip pat esama ir daugiau žaliųjų elementų.

Viešųjų erdvių (be parkų) santykiu su senamiesčio teritorija (be parkų) Šiauliai artimiausi Neimegenui ir Frankfurtui. Nagrinėjami miestai skiriasi teritorija ir senamiesčio plotu, tačiau nagrinėjama proporcija išlieka gana panaši. Madrido viešoji erdvė sudaro 0,11 dalį senamiesčio teritorijos, Vilniaus – 0,11,

3. Miestų struktūros palyginimas, autorės schema
 Comparison of city structures, author's scheme

4. Miestų charakteristikos palyginimas, autorės schema

Comparison of city characteristics, author's scheme

Frankfurto – 0,08, Šiaulių – 0,07, Kopenhagos – 0,09, Kauno – 0,10, Klaipėdos – 0,11, Neimegeno – 0,06. Atlikus tyrimą, apskaičiuota vidutinė viešųjų erdvių ir kitos senamiesčio teritorijos santykio proporcija lygi 0,09.

Ši proporcija ne visada atspindi erdvės kokybę. Pasirinktų miestų senamiesčiuose didesnė ar mažesnė teritorijos dalis yra išlaikiusi tam miestui būdingą erdvinę struktūrą ir apibrėžia būdingus erdvės parametrus. Svarbu ne tik erdvės užimamas plotas, bet ir jos ryšiai su kitomis erdvėmis bendroje teritorijos viešųjų erdvių struktūroje, ryšys su miesto traukos taškais.

Atliekant tyrimą teiktas dėmesys ir viešųjų erdvių tipologijai: siekta įvertinti istorinių gatvių vaidmenį dabartinėse miestų struktūrose. Dažniausiai istorinės trasos jungia svarbiausias pagal hierarchiją miestų viešąsias erdves, todėl pačios tampa ypač svarbia viešųjų erdvių struktūros dalimi. Nagrinėtuose miestuose istorinių trasų dalys rekonstruotos arba rekonstruojamos į pėsčiųjų gatves.

Danų architektai Janas Gehlas ir Larsas Gemzøe, įvardydami gatvę kaip istorinį miesto elementą, patiekia jos, kaip daugiafunkcės erdvės, apibrėžimą: tai ir viešoji erdvė (skirta susitikimams), ir kelias (skirtas transportui), ir prekybos erdvė (skirta komercijai)¹⁴. Fiziniai veiksniai, turintys įtakos gatvės naudojimui: gatvės naudojimo intensyvumas, gatvę formuojančių pastatų paskirtis, pėsčiųjų ir transporto eismo tarpusavio santykis, gatvės konfigūracija ir kontekstas¹⁵. Siekiant sustiprinti gatvės, kaip viešosios erdvės, kokybę nederėtų pamiršti, kad ši jos funkcija gyvybinga, kai egzistuoja ir kitos esminės jos funkcijos.

Siūloma Šiaulių viešųjų erdvių struktūrą vystyti visoje senamiesčio teritorijoje ir jo prieigose, tobulinti esamų erdvių parametrus juos priartinant prie miestui būdingo mastelio. Parkų kiekis senamiesčio

teritorijoje savo proporcija yra pakankamas, lyginant su kitais Lietuvos ir Europos miestais, tačiau siektina stiprinti viešųjų erdvių ir žaliųjų elementų jungtis, dėmesį skiriant pėsčiųjų ir transporto eismo tarpusavio santykiui.

ISTORINIO CENTRO ERDVINĖS STRUKTŪROS ATGAIVINIMO PRINCIPAS

Tokių miestų kaip Vilnius, Kopenhaga ar Madridas erdvinė struktūra išliko artima autentiškai, ir viešųjų erdvių struktūros juose pasižymi stipriais erdvių tarpusavio ryšiais ir vientisumu. Šiaulių atveju miesto erdvinė struktūra yra pakitusi, ir patartina ieškoti priemonių sustiprinti viešųjų erdvių struktūrą.

Miestų, kurių viešųjų erdvių struktūrų vystymasis buvo sutrikdytas, tuščios ar neišnaudotos erdvės centrinėse miestų dalyse vadinamos „prarastomis“ (angl. *lost space*)¹⁶. Jų atsiradimo kilmė gali būti skirtinga: karo metu išgriautos teritorijos, neįgavusios miestui būdingos struktūros bruožų ir stokojančios ryšių su aplinka, nebenaudojamos pramoninės miestų teritorijos, viešosios erdvės, atitolusios nuo pėsčiųjų srautų. Karo padarinių sužaloti istoriniai miestai dažnai yra praradę jiems būdingus struktūros bruožus dėl XX a. viduryje įsigalėjusio modernistų judėjimo, aukštinančio „atviras struktūras“, kurios savo užstatymo principais svetimos istorinių miestų erdvių organizacijai. Siekiant atgaivinti karo metu suardytą erdvinę istorinio miesto struktūrą, yra svarbu suvokti ne tik senojo miesto mastelį, bet ir miesto viešųjų erdvių bei tradicinės tos vietos pastatų tipologijos santykį ir jų (viešųjų erdvių ir jų formantų) jungimosi būdus (kompoziciją)¹⁷.

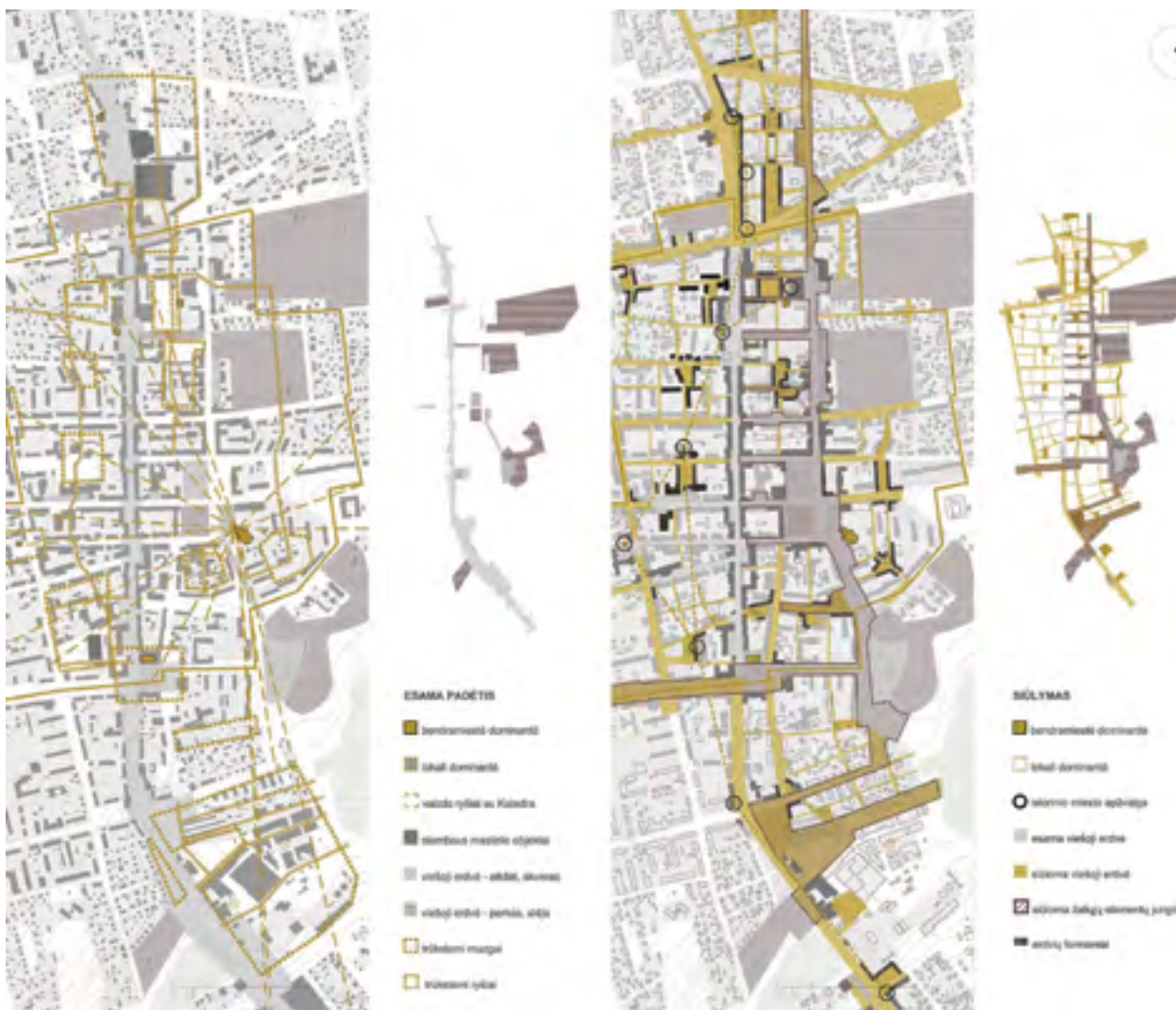
Šiaulių istorinio centro atveju urbanistinės struktūros pokyčiai pasižymi visomis minėtomis savybėmis:

14 Jan Gehl, Lars Gemzøe, *New City Spaces*, Copenhagen: Danish Architectural Press, 2003, p. 10.

15 Cliff Moughtin, *Urban Design: Street and Square*, Oxford: Architectural Press, 2003, p. 132.

16 Roger Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*, New York: Van Nostrand Reinhold, 1986, p. 1.

17 Rob Krier, *Town Spaces: Contemporary Interpretations in Traditional Urbanism*, Basel: Birkhäuser, 2006, p. 104.

5. Viešųjų erdvių struktūros Vilniaus g. prieigose urbanistikos principai, autorės schema

Urban principles of the structure of the public space in the area surrounding Vilnius Street, author's scheme

viešųjų erdvių išsidėstymas teritorijoje yra fragmentiškas. Esamos struktūros vertinimas pateiktas 5 iliustracijoje: pažymėti siūlomi viešųjų erdvių ryšiai ir siūlomos vietos naujoms viešosioms erdvėms bei jas formuojančioms struktūroms. Šalia pateiktas urbanistinės struktūros atgaivinimo siūlymų detalesnis atlikimas su palei Vilniaus gatvę vystoma viešųjų erdvių struktūra bei jos jungtis su teritorijos žaliųjų elementų struktūra.

Ypatingas Šiaulių erdvinės struktūros elementas – Katedra. Tai semantinis miesto ženklas, žymintis se-

niausią miesto struktūrą ir matomas toli iš pagrindinių trasų bei skirtingų miesto dalių. Vaizdo ryšių su Katedra išsaugojimas ir naujų vaizdo ryšių formavimas yra dar vienas kriterijus formuojant urbanistinės struktūros ir viešųjų erdvių vystymą.

Nagrinėjama Vilniaus g. yra vieną pagrindinių ašių, jos dėka suvokiamas miesto tapatumas ir senamiesčio miestovaizdis: vieningo Katedrai foninio aukščio stačiakampio plano erdvinė struktūra su radialinio plano nuotrupomis.

Magistro studijų metu vystyta urbanistinė architektūrinė koncepcija (vadovas prof. Algis Vyšniūnas), kurioje detaliau nagrinėta Vilniaus g. atkarpa ir jos prieigos nuo istorinės miesto aikštės iki Naujojo turgaus teritorijos. Siekta sustiprinti ir išplėsti viešųjų erdvių struktūrą nagrinėjamoje teritorijoje į tarpusavyje besijungiantį viešųjų erdvių tinklą išsaugant vertingus senamiesčio struktūros erdvinius elementus.

Kaip minėta, Šiaulių istorinis centras ir dabartinis centras yra iš esmės toje pačioje miesto teritorijoje. Apibrėžiant teritorijos vystymo galimybes, įvertinta, jog dar tarpukariu miesto turgus iš istorinės miesto aikštės iškeltas į centro prieigas – Naujojo turgaus teritoriją. Jau tuo metu miesto centro teritorija buvo plečiama aplink turgų statant miesto svarbos visuomeninius pastatus (miesto ligoninę, apskrities pastatą, pradinę mokyklą (dab. „Aušros“ muziejus)). Be visuomeninių pastatų, tarpukariu ir sovietmečiu čia pastatyta sodybinių ir daugiabučių gyvenamųjų namų, tačiau bendras teritorijos užstatymo tankis mažas ir neatitinka miesto centro užstatymui būdingų parametrų. Poreikis plėsti centro teritoriją išliko iki šių dienų, nes senamiesčio vystymo galimybės yra ribotos dėl paveldosauginių ir teritorinių priežasčių. Vystymo galimybių paieškos metu keltas klausimas, ar istorinis miesto branduolys ir naujasis miesto centro

branduolys – du atskiri branduoliai ar vientisa istorinio ir naujojo centro branduolių jungtis? [6 il.].

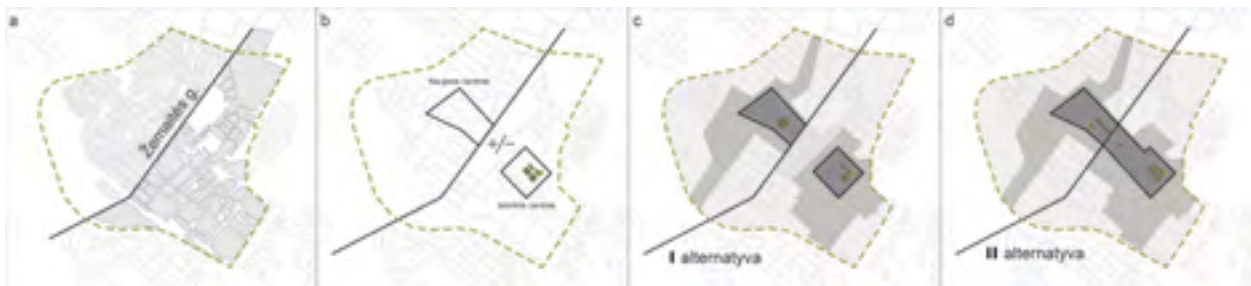
Centrinės miesto dalies teritoriją skirianti Žemaitės g. sudaro ribą tarp senamiesčio ir jo prieigų bei skiria ankstyvesnę ir vėlyvesnę užstatymą. Dabartinio centro branduolys – istorinis miesto branduolys – miesto aikštė su Katedra. Kaip minėta, centro plėtros užuomazgos siekia dar tarpukari, ir turgaus vieta, vadinama Naująja rinka, pasirenkama kaip naujasis miesto centro branduolys. Siūlomos dvi alternatyvos teritorijos vystymui.

I alternatyva: centrinės miesto dalies teritorijoje atskirai vystomi du branduoliai: istorinis miesto branduolys ir naujasis miesto centro branduolys. Tarp jų – pereinamoji zona su riba – Žemaitės gatve. Šiuo modeliu siūloma Vilniaus g. skirti į du atskirus segmentus, vystomus priešingomis kryptimis.

II alternatyva: vientisa istorinio miesto ir naujojo centro branduolių jungtis. Teritorija tarp istorinio ir naujojo centro branduolių vystoma išilgai Vilniaus g. ašies, stiprinant jos vaidmenį tiek senamiestyje, tiek jo prieigose.

Pasirenkama II alternatyva:

▪ tiek istorinio, tiek naujojo centro branduolių viešųjų erdvių struktūros bus efektyviai naudojamos, jei taps centrinės miesto dalies traukos taškais ir jei bus viešųjų erdvių ryšiais siejamos su kitais traukos taškais ir tarpusavyje;

6. Iš kairės į dešinę: a) Žemaitės g., skirianti istorinį centrą ir jo prieigas, b) istorinio miesto branduolio ir naujojo centro branduolio vietas, c) du atskiri branduoliai, d) branduolių jungtis, autorės schema

From left to right: a) Žemaitės Street separating the historical centre and the surrounding area, b) sites of the historical city core and the new centre core, c) two separated cores, d) two linked cores, author's scheme

7. Būdingas kvartalo dydis centrinės miesto dalies kontekste, autorės schema

Typical block size in the context of the central part of the city, author's scheme

- tarp naujojo ir istorinio centro branduolių esanti teritorija, atitinkanti miesto centrui keliamus parametrus (tankaus užstatymo struktūra, su išvystytu viešųjų erdvių tinklu), užtikrins tolygų pėsčiųjų srautų pasiskirstymą visoje teritorijoje;

- teritorijos tarp Vilniaus g., Aušros al., istorinio ir naujojo centro branduolių atgaivinimas, vystant vientisą viešųjų erdvių tinklą, padėtų suintensyvinti esamų viešųjų erdvių naudojimą.

Vilniaus g. prieigose yra istorinė miesto aikštė, Aušros al., Didžiadvorio parkas, Centrinis parkas, Sukilėlių kalnelis. Šios erdvės ir objektai išsidėstę arti Vilniaus g. ir pasiekiami tokiomis viešosios erdvės tipo jungtimis kaip Tilžės g., Kaštonų alėja. Tačiau viešųjų erdvių tinklas yra nepakankamai tankus, kad erdvės būtų lengvai pėsčiųjų pasiekiamos ir struktūra būtų vizualiai „skaidri“.

Istoriniame miesto branduolyje išskirtinas miestui būdingo kvartalo dydis, kuris siūlomas pavyzdiniu [7il.]. Tai organiška urbanistinės struktūros ląs-

8. Iš kairės į dešinę: a) esama urbanistinė struktūra, b) siūloma urbanistinė struktūra, c) siūloma viešųjų erdvių struktūra, d) esami ir siūlomi traukos taškai ir jų jungtys, autorės schema

From left to right: a) existing urban structure, b) proposed urban structure, c) proposed structure of the public spaces, d) existing and proposed focal points and their links, author's scheme

telė, nusakanti trasų struktūrą aplink jos perimetrą ir pastatų sklypų struktūrą viduje. Sklypų struktūra atspindi nuosavybės ryšius, taip pat ir santykius visuomenės, kuri formavo šią struktūrą¹⁸.

Urbanistinės struktūros vystymo pasiūlymai remiasi sustambėjusių kvartalų skaidymu į smulkesnius pagal miestui būdingo kvartalo parametrus – formuojama tankesnio užstatymo struktūra [8 il.]. Tarp kvartalų vystomas viešųjų erdvių tinklas, jungiantis esamas viešąsias erdves ir esamus bei naujus teritorijos traukos objektus. Pasažų tarp Vilniaus g. ir Aušros al. struktūra sujungiamas istorinis ir naujasis centro branduoliai.

Dalis vystomos teritorijos patenka į vertingą senamiesčio teritoriją, kita dalis – už Žemaitės g. – išsidėstę senamiesčio prieigose [9 il.]. Saugotina teritorija vystoma atsižvelgiant į siūlomas vertingąsias teritorijos savybes: užstatymas formuojamas neužgožiant

¹⁸ Rob Krier, *op. cit.*, p. 122.

tūrinės-erdvinės senamiesčio struktūros sandaros, išsaugant istorines gatves, aikštes, ryškinant jų tipus, formuojant reguliaraus stačiakampio plano kvartalus, atkuriant prarastus užstatymo fragmentus. Stipriai pakitusi vidinė kvartalų tarp Vilniaus g. ir Aušros al. dalis vystoma plėtojant būdingą planinės struktūros tipą ir formuojant miestui būdingo mastelio erdves. Erdvių struktūros akcentuojamos jas formuojančiu užstatymu, kurio dalis, nežymiai iškilusi virš foninio senamiesčio aukščio, suteikia galimybę apžvelgti lygumoje išsidėsčiusį miestą su dominante Katedra [10 il.]. Kvartalai už Žemaitės g. su senamiesčiu siejami suformuojant Vilniaus pėsčiųjų gatvės tąsą tilto–pastato struktūra (tipologinis pavyzdys – Vekjo tiltas Florencijoje). Naujojo turgaus teritorijos užstatymas vystomas laisviau tiek aukštingumo aspektu, tiek erdviu kvartalų užstatymo pobūdžiu, tačiau ir čia struktūra organizuojama pagal teritorijai būdingą planinės struktūros tipą.

Kaip minėta, viešųjų erdvių (be parkų) santykis su senamiesčio teritorija (be parkų) Šiaulių istoriniame centre lygus 0,07, o pagal pateiktus pasiūlymus ši proporcija išauga iki 0,14 (jeigu planuojama teritorija bus formuojama kaip pėsčiųjų zona). Suprantama, kad kiekybinė viešųjų erdvių teritorijos plėtra neužtikrina sėkmingo jų funkcionavimo, tačiau tankus erdvių jungčių ir viešųjų erdvių tinklas suteikia urbanistinei struktūrai vizualaus „skaidrumo“ ir palengvina skirtingų traukos taškų pasiekiamumą, sustiprina Vilniaus pėsčiųjų gatvės ryšius su aplinkinėmis viešosiomis erdvėmis ir parkais.

Pateiktas Vilniaus g. fragmento atgaivinimo modelis galėtų tapti pavyzdžiu nagrinėjamos teritorijos apsupties vystymui [11 il.].

9. Vilniaus gatvės urbanistinė architektūrinė koncepcija, autorės schema

Urban architectural concept of Vilniaus Street, author's scheme

10. Vaizdas į Katedrą iš naujojo centro branduolio teritorijos, autorės nuotrauka ir vizualizacija
View of the Cathedral from the core of the new centre, author's photograph and visualisation

11. Maketų nuotraukos, autorės nuotraukos ir maketai
Photographs of models, author's photographs and models

IŠVADOS

1. Šiaulių istorinio centro teritorijos vystymo galimybių įvardijimas yra aktualus, nes įsisavinamos aplinkinės miesto teritorijos, kai senamiestis praranda savo, kaip miesto traukos centro, reikšmę. Siekiant sustiprinti istorinio centro statusą miesto struktūroje, svarbu stiprinti miesto centro, kurio ribos iš esmės sutampa su istorinio centro ribomis, statusą.

2. Istorinio centro teritorijos vystymo galimybės ribotos dėl teritorinių ir paveldosauginių priežasčių, todėl tikslinga plėsti centro teritoriją įsisavinant istorinio centro prieigas.

3. Vilniaus g. ir jos prieigų Šiaulių istoriniame centre viešųjų erdvių struktūra turi skirtingų laikotarpių bruožų, menančių autentišką miesto užstatymo struktūrą ir ją apibūdinančius parametrus, kuriuos svarbu įvardyti formuojant teritorijos vystymo galimybes – nekoordinuojama miesto plėtra gali padaryti negrįžtamą žalą iki šių dienų išlikusiems istoriniams miesto bruožams. Siūlomos erdvinės istorinio centro struktūros vertingosios savybės: tūrinė-erdvinė struktūros sandara, sudėtinis planinės struktūros tipas, gatvės, aikštės ir jų tipai, parkai, skverai ir kiti žalieji elementai.

4. Atliktas viešųjų erdvių proporcijos senamiestyje tyrimas, skirtas viešųjų erdvių struktūros vertinimui

kiekybiniu aspektu, leidžia įvardyti Šiaulių istorinio centro viešųjų erdvių užimamo ploto santykio su kita teritorija proporciją (0,07), siekiančią artimą vidutinei proporciją (0,09), tirtų miestų kontekste. Lyginamoji erdvinės struktūros analizė taip pat leidžia teigti, kad viešųjų erdvių kokybė priklauso ir nuo miesto erdvių tarpusavio ryšių, ryšių su traukos objektais ir viešųjų erdvių parametrų atitikimo miesto masteliui. Šiuo aspektu Šiaulių istorinio centro erdvinė struktūra yra tobulintina.

5. Straipsnyje pateiktas viešųjų erdvių proporcijos senamiestyje tyrimas yra tinkamas ir kitoms teritorinio-erdvinio pobūdžio miesto charakteristikoms tirti.

6. Senamiestį ir jo prieigą siūloma vystyti: saugant įvardytas teritorijos vertingąsias savybes; didinant užstatymo tankumą senamiesčio ir prieigų teritorijose, atsižvelgiant į kiekvienos jų specifiką; vystant viešųjų erdvių tinklą: tarpusavyje siejant esamas ir naujas viešąsias erdves ir traukos objektus.

7. Urbanistinės architektūrinės koncepcijos įtaka miestui: istorinių miesto bruožų ryškinimas, viešųjų erdvių struktūros vystymas stiprinant esamų viešųjų erdvių vaidmenį, tarp jų ir reprezentacinės miesto ašies – Vilniaus g., iš kurios suvokiamas miesto tapatumas.

Gauta 2014 07 10

LITERATŪRA

- Daunora Zigmas Jonas, Kirvaitienė Salvinija, Vyšniūnas Algis, *Vilniaus miesto vizualinio identiteto apsauga ir plėtros principai*: Monografija, Vilnius: Technika, 2004.
- Dijokienė Dalia, „Istoriniai priemiesčiai senamiesčių struktūroje“, in: *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2009, Nr. 33 (2), p. 92–99.
- Gehl Jan, Gemzøe Lars, *New City Spaces*, Copenhagen: Danish Architectural Press, 2003.
- Harris Cyril M., *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas anglų–lietuvių kalbomis*, iš anglų k. vertė Zina Mažeikaitė ir Jūratė Jurevičienė, sud. habil. dr. Algė Jankevičienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- Juškevičius Pranciškus [ir kt.], *Urbanistika: procesai, problemos, planavimas, plėtra*: Vadovėlis, Vilnius: Technika, 2013.

Kažienė Andželika [ir kt.], *Šiaulių miesto bendrasis planas*, in: Šiaulių miesto savivaldybės internetinis puslapis, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-04-19], <http://edem.siauliai.lt/Miesto%20bendrasis%20planas328>, Vilnius: UAB „Urbanistika“, 2008.

Krier Rob, *Town Spaces: Contemporary Interpretations in Traditional Urbanism*, Basel: Birkhäuser, 2006.

Miškinis Algimantas [ir kt.], *Šiaulių miesto centrinės dalies vertybinė charakteristika, apsaugos reglamento ir tolesnio formavimo priemonių parengimas*: Ataskaita, in: Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Šiaulių teritorinio padalinio archyvas, Kaunas: Architektūros ir statybos institutas, 1993.

Moughtin Cliff, *Urban Design: Street and Square*, Oxford: Architectural Press, 2003.

Šiaulių dvarvietė, in: Kultūros vertybių registras, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-04-19], <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVR-Detail.aspx?lang=lt&MC=27095>.

Šiaulių senojo miesto vieta, in: Kultūros vertybių registras, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-04-19], <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=27097>.

Trancik Roger, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*, New York: Van Nostrand Reinhold, 1986.

A STUDY OF THE DEVELOPMENT OF VILNIAUS STREET AND THE SURROUNDING AREA IN THE CENTRAL PART OF ŠIAULIAI

Roma Olišauskaitė

KEYWORDS: Šiauliai, central part of the city, historical centre, old town, Vilniaus Street, public spaces.

SUMMARY

The history of the city of Šiauliai with the figure of Antoni Tyzenhaus in the forefront inspires us to think about the future of the city's development. With the aim to increase the economic importance of the city, Antoni Tyzenhaus launched radical economic and urban reforms. Šiauliai was reconstructed according to the principles of Classicism: the former radial town acquired a grid structure preserving its focal point – the Cathedral, the market square and the main routes – Vilniaus and Tilžės streets and their intersection. Traces of the 18th century urban structure have survived and were not erased by the destruction of the First and Second World Wars only because of the concern of Šiauliai residents, by whose efforts it was restored.

A study of the development of the territory of the Šiauliai historical city next to Vilniaus Street is presented in the article. A segment of Vilniaus Street and the surrounding area is analysed in detail. The concept is based on the development of the structure of public space, expanding the network of public space and strengthening the links among the existing public spaces. The author of the article focuses on the structure of the oldest part of the city, which is not yet preserved as a cultural heritage site, aiming to define the valuable features of the urban structure that are important for the territorial development.

A study of the proportion of public spaces in the old towns of different Lithuanian and European cities is described with the aim to assess the quality and quantity of the structure of the public space of the Šiauliai historical centre and to establish the development principles of the structure of public space applicable to the Šiauliai case.

The analysis of the examined parameters of the structure of public space has revealed the principles of the concept of development of urban structure, which aims to preserve the traditional features of urban structure and development according to its characteristic parameters. The concept brings out the territorial resources of the structure of the Šiauliai historical centre: reconstructing the built area and adjusting it to the scale typical of the city allows increasing the building density and raising the quality of the structure of the public space. The core point of the concept – Vilniaus Street, one of the main public spaces of the city – is identified as the starting point for the regeneration of the surrounding territories.

The author aims to highlight the uniqueness of the Šiauliai historical centre and suggests the principles of its development, management and preservation.